

بررسی رابطه بین میزان التزام به اعتقادات مذهبی و جهاد اقتصادی در روستاهای سیستان

محمود میرلطفی^۱

عالمه کیخا^۲

محمود علی خسروی^۳

چکیده

جهاد اقتصادی در بعد تولید، به صورت نظام، درهم آمیختن و ترکیب اجزای گوناگونی از امکانات جامعه در جهت ایجاد ارزشها و ظرفیتهای جدید و قابل استفاده آن جامعه است. با این نگرش، پژوهش با روش توصیفی و تحلیلی با جمع آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی به بررسی رابطه التزام دینی با گرایش کشاورزان منطقه سیستان به جهاد اقتصادی در بعد تولید محصولات کشاورزی، با حجم نمونه ۲۵۰ نفر پرداخته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد: میزان التزام به اعتقادات دینی و ابعاد آن با گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی در میان سرپرستان خانوار روستایی سیستان رابطه مثبت وجود دارد و با ویژگیهای دموگرافیکی پاسخگویان رابطه معنادار ندارد. با توجه به آمادگی ذهنی و پشتوانه دینی روستاییان منطقه، در صورت سرمایه‌گذاری دولت در بخش کشاورزی منطقه، شاهد افزایش تولیدات کشاورزی خواهیم بود.

واژگان کلیدی

التزام اعتقاد به دین، جهاد اقتصادی، روستاهای سیستان

^۱ - استادیار دانشگاه زابل (نویسنده مسئول) mmirlotfi@yahoo.com

^۲ - مربی و عضو هیأت علمی دانشگاه زابل aleme_kekha@yahoo.com

^۳ - دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه زابل ali111390@yahoo.com

مقدمه

مسائل اقتصادی رابطه‌ای تنگاتنگ و ریشه‌ای با مبانی و مفاهیم مبنایی جهان‌بینی و ایدئولوژیها دارد. بسیاری از بحث‌های اقتصادی مبتنی بر تحلیل‌های اعتقادی یا به اصطلاح، مبتنی بر یک سلسله پیش‌فرضهای اعتقادی است. بیشتر اقتصاددانان معاصر بر این باورند که قوانین اقتصادی حاکم بر جوامع بشری تابع قوانین طبیعی بوده و خالی از هر گونه ارزش و اخلاقی هستند، از این رو می‌توان با کشف آن قوانین و روابط علی و معلولی میان پدیده‌های اقتصادی با در نظر گرفتن محدودیت‌هایی، تعادل را در تمامی عرصه‌های اقتصادی برقرار کرد. با چنین شرایطی در یک نظام اسلامی بسیار ضروری است، تا محققان مسلمان، دیدگاه و رویکرد اسلام را به عنوان کاملترین مکتب انسان‌ساز، با استفاده از منابع غنی قرآن، سنت و عقل در زمینه ابعاد و ویژگی‌های یک نظام اقتصادی اسلامی بیان کنند. در نظام دینی اسلام، عدالت اقتصادی، بارزترین نماد عدالت در صحنه روابط اجتماعی، مستلزم دقت نظری فراوان است. حفظ و حراست از تمامی ارزشهای اجتماعی و انسانی، به طور مستقیم و یا غیرمستقیم نیازمند توجه به مسائل اقتصادی است (سمیعی-نسب، ۱۳۸۸: ۱۶۷). اسلام به عنوان یگانه مکتب انسان‌ساز، توجه خاصی به رفع حوائج مادی انسان دارد و الگوهای خاصی برای روابط نهادهای مختلف اجتماعی و اقتصادی در نظر گرفته است. این نگاه در جامعه انسانی، هدف و انتظار از تحکیم بنیادهای اقتصادی، تمرکز و تکاثر ثروت، سودجویی و نفع‌پرستی نیست، بلکه انتظار، رفع نیازهای اساسی انسان در جریان رشد و تکامل مادی و معنوی، در رسیدن به اهداف غایی خلقت و ریشه کن کردن فقر و محرومیت است (همان، ۱۶۶). روشن است که بدون تامین نیازهای مادی، امکان زندگی توأم با سلامتی و کارآمدی وجود نخواهد داشت و در نتیجه، فرد از رسیدن به کمالات معنوی و ایفای وظایف خود باز می‌ماند و هدف آفرینش او، که همان معرفت، عبادت و علم و در نتیجه، قرب به حق است، تحقق نخواهد یافت. نشانه‌های دینی بودن فرد را در نگرش، گرایش و کنش‌های آشکار و پنهان او می‌توان جست و شناسایی کرد. فرد متدین از یک سو، خود را ملزم به رعایت فرامین دینی می‌داند و از سوی دیگر اهتمام و ممارستهای دینی، او را به انسانی متفاوت با دیگران بدل می‌سازد. بدین طریق با دو نشانه می‌توان او را از دیگران باز شناخت؛ یکی از طریق پایبندی و التزام دینی‌اش و دیگری پیامد دینداری و آثار تدین در فکر و جان و عمل فردی و اجتماعی او. پس دینداری به بیان کلی، یعنی داشتن التزام دینی، به نحوی که نگرش گرایش و کنشهای فرد را متأثر کند (گنجی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۲۷). اعتقادات دینی و فکری افراد جهت دهنده اقتصاد (تولید، توزیع و مصرف) آنها می‌باشد افکار اقتصادی افراد مبنای اقتصادی کشورها را شکل می‌دهد. در این راستا ابزارهای اقتصادی یکی از موثرترین راههای وابستگی و استعمار ملتها در طول تاریخ بوده است. نمونه این اقدام را می‌توان در اقتصاد کاملاً وابسته ایران در دوران گذشته مشاهده کرد. اقدامی که تبعات منفی ناشی از آن هنوز هم در بعضی از بخشهای اقتصادی و صنعتی کشور خودنمایی می‌کند در مواردی نیز مشکلاتی را برای کشور ایجاد کرده است. با توجه به رشد روزافزون جمعیت و مسئله امنیت غذایی، اهمیت دستیابی به خودکفایی در محصولات کشاورزی روز به روز افزایش می‌یابد. دستیابی به خودکفایی در محصولات کشاورزی از جمله اهداف دولت است. این تمایل در محصولات راهبردی بیشتر احساس می‌شود. به منظور دستیابی به خودکفایی پویا در محصولات کشاورزی می‌بایستی علیرغم افزایش سطح زیر کشت و عملکرد، هزینه‌های تولید نیز کاهش یابد، به عبارت دیگر، بهره‌وری عوامل تولید افزایش یابد. دستیابی به خودکفایی در تولید محصولات کشاورزی یکی از اهداف دولت در بخش کشاورزی و از اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله و برنامه‌های توسعه، افزایش بهره‌وری در بخش کشاورزی است (امیر تیموری و چیدری، ۱۳۸۷: ۱۷۰). بدین‌سان نامگذاری سال ۱۳۹۰ به عنوان جهاد اقتصادی، تلاش و مبارزه‌ای است برای رسیدن به یک جامعه‌ای که اولاً در آن نشانی از فقر و بیکاری نباشد، ثانیاً جامعه به جایگاهی برسد که در هیچ زمینه‌ای به هیچ قدرتی (خارج از کشور) نیازمند نباشد. هدف اصلی پژوهش، سنجش میزان التزام به

اعتقادات دینی و گرایش به بعد تولید جهاد اقتصادی در میان روستاییان منطقه سیستان می‌باشد. بنابراین سوال ذیل مطرح می‌شود. آیا رابطه‌ای میان دینداری و بعد تولیدی جهاد اقتصادی در میان پاسخگویان وجود دارد؟

پیشینه پژوهش

علم‌الهدی (۱۳۸۸) در پژوهش رابطه دین، اقتصاد و فرهنگ با روش توصیفی و مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی به بررسی آثار و تداخل-های فرهنگ و اقتصاد در مصرف کالا و امر توسعه پرداخته، دین را منبع بینش‌ها و جهت دهنده ارزشها و رفتارها در فرهنگ می‌داند که از این طریق اقتصاد و دیگر ابعاد زندگی انسان را نیز در چارچوب معادله فرهنگ دینی تحت تاثیر قرار می‌دهد و تاثیر کالای فرهنگی در رشد معنوی انسان و جامعه انسانی را مهم می‌داند. مهرگان و دلیری (۱۳۹۹) در بررسی نقش سرمایه مذهبی در توسعه اقتصادی با روش توصیفی در سطح جهان می‌پردازد. نتایج حاکی از تاثیر نگرشهای مذهبی از طریق افزایش شعاع اعتماد و کاهش ناطمینانی، سبب کاهش هزینه مبادله شده و از این طریق بر رشد اقتصادی اثر گذاشته و سبب تغییر تابع مطلوبیت فردی می‌شود و از این طریق باعث بهبود توزیع درآمد خواهد شد و معتقدند که به طور کلی سرمایه‌گذاری در سرمایه مذهبی، یکی از راههای رشد و توسعه اقتصادی جوامع می‌باشد. مصطفوی (۱۳۸۹) در تحقیقی با بررسی اقتصاد، توسعه و اخلاق با نگاهی به آموزه‌های اسلامی، با روش توصیفی - تحلیلی و استفاده از داده‌های کتابخانه‌ای، به سیر اندیشه اقتصادی و اقتصاد توسعه در ارتباط با اخلاق می‌پردازد و آسیب‌های جدایی اقتصاد و توسعه از اخلاق را فردگرایی مفرط، دوری از عدالت، گسترش فقر و تخریب محیط زیست بر می‌شمرد. که عکس‌العمل آن را به صورت بازگشت مجدد به اخلاق می‌داند.

مبانی نظری پژوهش

اسلام از مجموعه‌ای، اصول و باورها تشکیل شده است که رابطه یک مسلمان را با خدا و جامعه هدایت و تنظیم می‌کند. با توجه به این موضوع، اسلام مانند یهودیت و مسیحیت نیست که فقط یک آیین الهی باشد، بلکه مجموعه‌ای از موازین رفتاری و اداره امور را در بر می‌گیرد که انسان را در هر دو زندگی مادی و معنوی سامان می‌بخشد. یک بررسی در مورد ادبیات معاصر اقتصاد سیاسی اسلامی، تفاوت‌های زیادی را میان این الگوی فکری جدید و اقتصاد سرمایه‌داری نوین در زمینه مسایل کلیدی نشان می‌دهد. این تفاوتها از اصول بنیادی اسلام ناشی می‌شوند که به طور خاص عبارتند:

الف) خدا خالق و مالک ثروت است و انسان‌ها، جانشین خدا هستند، با این وجود افراد می‌توانند به عنوان یک امانتدار از جانب خدا به دنبال ثروت و استفاده از آن بروند.

ب) کار کردن یک وظیفه الهی است. عدالت اجتماعی، نتیجه نیروی کار مولد و فرصت‌های برابر است آنچنان که هر فردی بتواند از تمام توانایی خود در کار استفاده کند و از بابت تلاش کاری خود پاداش دریافت نماید.

ج) عدالت و برابری در اسلام به این معناست که انسان‌ها باید فرصت برابر داشته باشند و به این مطلب اشاره ندارد که آنها باید از لحاظ فقر یا غنا برابر باشند. با این وجود وظیفه دولت اسلامی این است که حداقل سطح معیشت را که تامین حداقل غذا، پوشاک، مسکن، مراقبتهای پزشکی و آموزش، برای شهروندانش تامین نماید. هدف اصلی متعادل نمودن تفاوت‌های اجتماعی و توانمند ساختن فقرا در رسیدن به یک زندگی عادی از لحاظ مادی و معنوی و بر اساس کرامت و رضایت در جامعه اسلامی است.

د) حیطه مداخله اقتصادی گسترده است و می‌تواند دخالت دولت در بسیاری از فعالیتهای اقتصادی را شامل گردد (پرزلی و سشنز، ۱۳۸۶: ۱۳۶-۱۳۷). به گفته وبر، مذهب می‌تواند شبکه اعتمادی در بین افراد ایجاد کند که برای روابط تجاری و اقتصادی ضروری است (گنجی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۲۴). دین در لغت به معانی گوناگون؛ از جمله قیدوبند، التزام، تعهد، تکریم، تقدس، جزا، اطاعت،

قهر، غلبه، عادت، انقیاد، خضوع، پیروی و مانند آنها آمده است. و در قرآن نیز آیاتی موجود است که از آنها معنای جزا، شریعت، قانون، اطاعت و بندگی مستفاد می‌شود. معنای دین در اصطلاح، مجموعه عقاید اخلاقی، حقوقی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و قوانین و مقرراتی است که برای اداره امور جامعه انسانی و پرورش انسانها باشد. دین مجموعه حقایق هماهنگ و متناسب از نظامهای فکری (عقاید و معارف)، نظام ارزشی (قوانین و احکام) و نظام پرورشی (دستورات اخلاقی و اجتماعی) است، که در قلمرو ابعاد تاریخی فردی و اجتماعی از جانب پروردگار برای سرپرستی و هدایت انسانها در مسیر رشد و کمال ارسال می‌گردد (عظیمی-هاشمی، ۱۳۸۳: ۱۳۹).

اقتصاد مذهبی برای جامعه، عبارت از راه و روشی که اجتماع در زندگی اقتصادی و حل مشکلات عملی خود، پیروی از آن را بر می‌گزیند (هادوی نیا، ۱۳۸۵: ۵۵). همان گونه که مقام معظم رهبری هنگام نامگذاری امسال تاکید کردند، خوشبختانه باید افتخار نمود که فقه شیعه این انعطاف و زمان‌شناسی را دارد که بتواند به روز گردد. بدین سان جهاد به ابعاد فرانظامی تعمیم یابد؛ جهاد علمی، جهاد فرهنگی، جهاد سازندگی و امروزه نیز جهاد اقتصادی به این گفتمان وارد شد. جهاد اقتصادی که گفتمان عمومی امسال (۱۳۹۰) کشور است، از جمله مسائلی است که همه مردم آن را لمس می‌کنند و هر کسی در حد فهم و تجربه خود درباره آن به قضاوت می‌نشیند. واژه جهاد، بخشها و شاخه‌های گوناگونی از کوشش و تلاش انسانی را شامل می‌شود؛ جهاد از مبارزه با نفس و هواهای نفسانی آغاز، و به وقف نمودن خود برای خدا در قالب تشکل‌های ربّانی الهی و داوطلب شدن برای جنگ و پیکار در راه خدا پایان می‌پذیرد، و با کوشش مداوم و خستگی‌ناپذیر برای برپاداشتن حق و انجام امر به معروف و نهی از منکر و مبارزه با ستمگران، ادامه می‌یابد. جهاد در ادبیات دینی به معنای نقطه تلاقی و درگیری دو جبهه حق و باطل یا نور و ظلمت در همه عرصه‌های تاریخی، اجتماعی و فردی است. این درگیری از نقطه آغاز خلقت تا قیامت وجود دارد و هر مخلوقی، لاجرم در خدمت جبهه حق یا باطل است. جهاد در عرصه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، نظامی و اقتصادی قابل تعریف است و مصداق دارد. جهاد اقتصادی در نگاه مورد نظر، ملاحظه اثر و کارکرد اقتصادی هر مصنوع و مخلوق، با توجه به اثر بخشی‌اش در کمک به جبهه حق و مبارزه با دشمن در این عرصه است. پس معلوم شد که جهاد، یعنی استفاده از تمام نیرو و طاقت برای مقابله و جنگ با کفار و دشمنان اسلام برای دفاع از دین، عقیده، ناموس و سرزمینهای اسلامی و نشر دستورات الهی در سراسر عالم. جهاد اقتصادی دارای اصولی است که مهمترین آن عبارتند از:

- ۱) کارآفرینی، اساس پیشرفت و توسعه جوامع پیشرفته است. اگر ملتی کارآفرین باشد، منابع خود را نیز در راستای توسعه زیرساختی به کار خواهد گرفت. بنابراین تلاش مضاعف جهت ابداعات، بروز خلاقیت‌ها، نوآوری و کارآفرینی، که تعبیر علمی آن تولید ثروت از دانش است، انجام خواهد داد.
- ۲) صرفه‌جویی، از مهمترین عواملی است که با نگاه درون‌دینی نیز قابل دفاع می‌باشد. هدر ندادن منابع، پیشگیری از اسراف، درست مصرف کردن و برنامه‌ریزی اقتصادی نیز از اصولی است که می‌تواند به اندوخته‌ها و ذخایر ملی بیفزاید و توزیع منابع را تا حدودی عادلانه نماید. باید پرستیژ باز بودن و ولخرجی به یک ضد ارزش تبدیل شود و قناعت به عنوان یک شاخص دینی برجسته شود.
- ۳) تولید، دارای ابعاد گوناگون است، از یک سو اشتغال را افزایش می‌دهد و از سویی دیگر واردات را کاهش می‌دهد. علاوه بر آن اثر روانی آن یعنی افزایش اعتماد به نفس ملی و غرور ملی ارتقاء خواهد یافت و اثرات هویت بخش آن بر شخصیت تک‌تک مردم نیز موثر خواهد بود. استقلال اقتصادی از مسیر تولید می‌گذرد، بنابراین تولیدات استراتژیک باید در اولویت قرار گیرند و عوامل ضد تولید باید شناسایی و برطرف شوند. مکان‌یابی و قطب‌بندیهای ناحیه‌ای و سنخیت‌های جغرافیایی از مهمترین شاخص‌های تولید موثر است که باید مد نظر قرار گیرد.

۴) خدمت‌رسانی؛ بخش‌های وسیعی از روستاهای کشور همچنان از مشکلات روزمره زندگی رنج می‌برند و عدالت توزیعی را هنوز به صورت عینی درک نکرده‌اند، باید دستگاه‌های مختلف کشور امر خدمت‌رسانی در سال آتی را جدی بگیرند و همه منابع و امکانات خود را برای خدمت به روستاییان بسیج کنند.

۵) برنامه‌ریزی، جهت‌گیری برنامه‌ریزی نظام و دولت باید به سمت جهاد اقتصادی باشد و از اعمال و رفتارهای نمادین و شتاب‌زده خودداری شود، شرط آن، سوق دادن برنامه‌ها و جهت‌گیریهای ذهنی و عملی است، بدون برنامه‌ریزی، جهاد اقتصادی در حوزه رسانه باقی خواهد ماند.

۶) آرامش؛ انجام اصول پیشین نیازمند تمرکز اذهان و اراده‌ها و برنامه‌ها بر مسئله است. بنابراین مباحث بیهوده می‌تواند جهاد اقتصادی را مختل و تقلیل دهد (www.radiomaaref.ir).

جدول (۱) اصول حاکم بر رفتارهای اقتصادی در حیطة تولید از دیدگاه امام علی(ع)

انگیزه تولید	نیت قرب الاهی در کار و تولید، تلقی از تولید به عنوان عمل صالح، تولید در جهت منافع جامعه و خدمت به خلق، استفاده بهینه از امکانات جامعه، تلاش در جهت استقلال و رهایی از وابستگی و مراعات زمینه‌های نیاز جامعه و اولویت‌ها
ویژگی‌های نظام تولید	پاک و طیب بودن نظام تولید(دوری از خیانت و اجحاف)، وجود برنامه، تدبیر، مهارت و تخصص، تقدم کیفیت بر کمیت و لحاظ نفع و نیاز جامعه، میانه‌روی در مراحل تولید، نظم و استحکام نظام تولید
نیروی کار	نقش موثر کارگر در اقتصاد، تاکید بر سربار نبودن افراد بر جامعه، لزوم استفاده از فرصت‌ها و امکانات
عوامل توفیق و رشد در نظام تولید	تقید به شکرگزاری از نعمتهای الهی، همت بلند و اراده قوی، تدبیر و برنامه ریزی، سرعت مطلوب کار، استفاده کامل از دانش و امکانات موجود، تلاش و جدیت در انجام کار همراه با پیگیری و استقامت، تحمل مشکلات و مشقات، باور به توان انجام کار و پرهیز از اظهار ناتوانی، پرداخت حقوق مالی
آفات تولید	- ظلم، گناه و سهل انگاری در امور دینی، کفران نعمتها، آزمندی و طمع، خیانت و فریب، اسراف
محدودیت‌های تولید	- رعایت چارچوبهای شرعی و حقوق مالی، مراعات تعهدها و قراردادهای، رعایت عدالت و انصاف، منع احتکار
آثار نظام تولید مطلوب	- نیکنامی و اعتبار اجتماعی، پرثمر و بابرکت بودن زندگی، تامین منافع جامعه، آرامش روحی و جسمی

ماخذ(موسایی، ۱۳۸۳، ۹۸-۱۲۰).

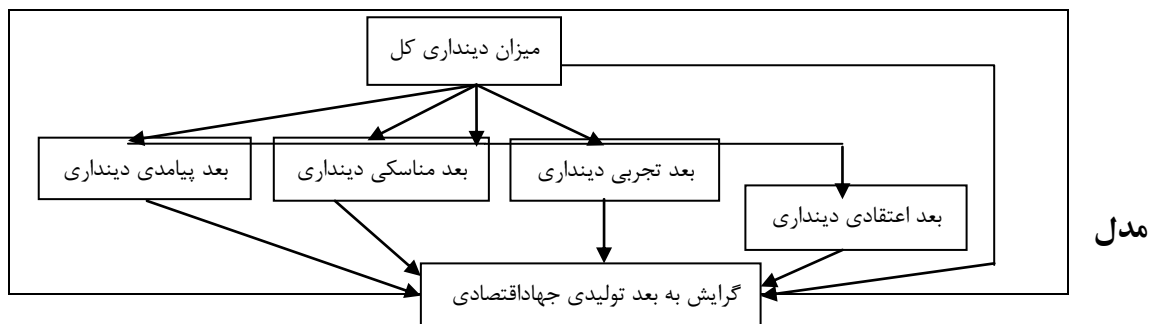
چارچوب مفهومی تحقیق

اعتقاد به قوای لاهوتی و ماوراءالطبیعی و رعایت سلسله قواعد اخلاقی حقوقی و سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در زمینه ارتباط با خود، سایر بندگان و خدا و انجام مناسک عبادی در جهت کسب تقرب خالق و جلب رضایت او به منظور تعالی. روح دینداری به معنای التزام عملی و ذهنی به باورهای دینی است. از نظر گلارک و استارک ابعاد دینداری عبارتند از:

- بعد ایدئولوژیکی که در برگیرنده‌ی باورهایی است که انتظار می‌رود فرد با توجه به دین خاص خود به آنها اعتقاد داشته باشد.
- بعد مناسکی که عبارت است از آداب و رسوم و مراسمی که هر دین از پیروان خود انتظار دارد که آنها را به جای آورند.
- بعد عاطفی یا تجربی که ناظر به عواطف، تصورات و احساسات پیروان یک دین به وجودی ربوبی همچون خدا، یا واقعیتی غایی و اقتداری متعالی است.

- بعد پیامدی یا آثار دینی که ناظر بر اثرات باورها، اعمال، تجارب و دانش دینی بر زندگی روزانه است و به تعبیر دیگر، تاثیر و انعکاس دین در رفتارهای روزمره است، که از عقاید، احساسات و اعمال مذهبی ریشه می‌گیرد (کیوی و کامپنهود، ۱۳۸۴: ۱۱۶-۱۱۷) و (گنجی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۲۸).

جهاد اقتصادی یعنی بذل جان و مال و استعدادها در جهت رفع موانع و حرکت جامعه در مسیر رسیدن به هدف متعالی می‌باشد. و امر جهاد، یعنی از وضعیت کنونی و ساختارهای معیوب اقتصاد، با توجه به ظرفیتهای موجود در جامعه رضایت نداریم و سریع باید آنها را اصلاح کنیم. در زمینه نظام تولیدات کشاورزی در ایران و بالاخص منطقه سیستان، تولید، معیشتی می‌باشد. لذا سیاستگذاری کلان کشور باید تولید اقتصادی در بخش کشاورزی را با واقعیت شاخص‌های جهانی برای خود تعریف کند. و زیرساختهای این نوع تولید را الزاماً در قالب سرمایه‌گذاریهای حاکمیتی، برای تولیدی رقابتی و کیفی در دسترس تولیدکنندگان و سرمایه‌گذاران بخش قرار دهد و عرصه تولید معیشتی را نیز فراتر از وظایف پرداختن به کشاورزی کشور برای تامین نیاز دهک‌های پایین دست، خصوصاً در مناطق روستایی سامان دهد. حرکت به سمت کشاورزی اقتصادی یا تولید اقتصادی محصولات کشاورزی به سادگی بیان یک شعار نیست، زیرا تولید معیشتی با استفاده از منابع پایه ارزشمند و هدر دادن آنها در یک راهبرد مشخص نمی‌تواند بنیه اقتصاد ملی را تقویت کند (انصاری، ۱۳۸۷: ۱۱). نظام اقتصادی اسلام از سه خرده نظام تولید، توزیع و مصرف شکل گرفته است، از آنجا که مکتب اسلام تاثیرگذار بر نظام اقتصادی اسلام است این پژوهش تاثیر التزام اعتقاد به اسلام را بر تولیدات کشاورزی روستاییان بررسی کرده است. بر اساس آموزه‌های اسلامی، کار و تلاش یکی از وظایف اصلی زندگی مسلمان است تا از این طریق، روزی خود و خانواده را از راه حلال و درست به دست آورد. افزون بر اینکه نیازمند دیگران در امر معاش خود نباشد، توان کمک به دیگران و انجام کارهای خیر و نیک را نیز داشته باشد به همین دلیل توصیه شده است که مومن در طول شبانه‌روز، وقتی را جهت کار و تلاش و کسب حلال اختصاص دهد. در جامعه اسلامی، اعتقاد به اینکه کار و تلاش با عبادت و معنویت منافات و تضاد ندارد، عامل مهمی برای رشد جوامع اسلامی و اعتلای مسلمانان در جهات مادی و معنوی است. و از دیدگاه اجتماعی، جامعه‌ای که اصل کار و تلاش، تحرک و پویایی، معیار کلی در تامین معاش و روزی باشد، طبیعی است که بسیاری از ظرفیتهای بالقوه و نعمتهای خدادادی در ابعاد انسانی و طبیعی در سیری تکاملی به محصولاتی جهت پاسخگویی به نیازهای طبیعی مردم تبدیل خواهد شد (موسایی، ۱۳۸۳، ۱۰۵-۱۰۶). اقتصاد روستایی نقش بسیار مهمی در اقتصاد منطقه دارد. بخش عظیمی از شاغلین در فعالیتهای اقتصادی روستایی به کار مشغول هستند. تولیدات کشاورزی، همچون محصولات زراعی، باغی و دامی علاوه بر تامین غذای روستاییان، به عنوان کالای مصرفی در شهرها توسط مشاغل خدماتی به فروش می‌رسند. شاخص‌های بعد تولیدی جهاد اقتصادی در این پژوهش عبارتند: کشت محصولات استراتژیک (غلات)، فعالیتهای تلفیقی (کشاورزی و دامداری)، آموزش شغلی، تلاش برای کسب امکانات رفاهی، رضایت از انجام فعالیتهای کشاورزی، استفاده از ماشین‌آلات برای بهره‌وری و ارزش افزوده بیشتر تولیدات، بهسازی مسکن، ارتباط و فروش محصولات در بازار شهر، مراجعه به ادارات جهاد کشاورزی و آبیاری، حفر چاهک و احداث گلخانه و استخر پرورش ماهی، به زیر کشت بردن بیشتر زمینها، تلاش برای افزایش تولید و درآمد، اجرای کشتهای تلفیقی (غلات، جالیز و علوفه). با توجه به چارچوب مفهومی تحقیق، فرضیات زیر مطرح می‌گردد.

مفهومی پژوهش

فرضیات پژوهش

فرضیه اول: بین میزان التزام به اعتقادات دینی و گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی در میان سرپرستان خانوار روستایی رابطه معنادار وجود دارد.

فرضیه دوم: بین بعد ایدئولوژیکی دینداری و گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی در میان سرپرستان خانوار روستایی رابطه معنادار وجود دارد.

فرضیه سوم: بین بعد عاطفی دینداری و گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی در میان سرپرستان خانوار روستایی رابطه معنادار وجود دارد.

فرضیه چهارم: بین بعد مناسکی دینداری و گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی در میان سرپرستان خانوار روستایی رابطه معنادار وجود دارد.

فرضیه پنجم: بین بعد پیامدی دینداری و گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی در میان سرپرستان خانوار روستایی رابطه معنادار وجود دارد.

فرضیه ششم: بین میزان التزام به اعتقادات دینی با توجه به ویژگیهای دموگرافیکی، در میان سرپرستان خانوار روستایی تفاوت معناداری وجود دارد.

فرضیه هفتم: بین گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی با توجه به ویژگیهای دموگرافیکی، در میان سرپرستان خانوار روستایی تفاوت معناداری وجود دارد.

مواد و روشها

این تحقیق با روش توصیفی-تحلیلی، نتیجه مطالعات انجام شده در مناطق روستایی سیستان است. تکمیل پرسشنامه جهت جمع آوری اطلاعات تولیدات کشاورزی، پس از تایید آن در مرحله کارشناسی و نیز در مرحله پیش آزمون (روایی) بوده است. برای بررسی میزان پایایی گویه‌ها از آماره آلفای کرونباخ با دامنه ۰ تا ۱ استفاده شده است که میزان آن $\alpha = 0.76$ ، بنابراین پرسشنامه از روایی و پایایی کافی برخوردار بوده است. برای جمع آوری اطلاعات التزام اعتقاد به دین از پرسشنامه استاندارد شده جهت گیری مذهبی الپورت (۱۹۶۶) (همسانی درونی، با آلفای کرونباخ $\alpha = 0.71$ و پایایی آن $\alpha = 0.74$) استفاده گردید. داده‌های تحقیق نیز با استفاده از نرم افزار SPSS تجزیه و تحلیل شده است. جامعه آماری مورد مطالعه در این تحقیق، شامل کلیه خانوارهای روستایی ساکن منطقه سیستان، که براساس آمار ۱۳۸۵ برابر با ۴۷۶۰۰ خانوار می‌باشد. برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران با حجم نمونه در سطح ۹۵ درصد اطمینان ($T = 1.96$) برابر با ۳۸۰ سرپرست خانوار بوده است. با توجه به تعداد سرپرست خانوار (هر سرپرست موید یک واحد تولیدی روستا) برای دقت تعمیم بیشتر ۴۰۰ پرسشنامه توزیع گردید که از این میان ۲۵۰ پرسشنامه (بی سواد و داشتن روحیه محافظه-کاری پاسخگویان از مشکلات تکمیل پرسشنامه بود) جمع آوری گردید. دشت سیستان یکی از دشت‌های داخلی فلات ایران است که به طور متوسط ۴۷۵ تا ۵۰۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارد و از آبرفت‌های رودخانه هیرمند و شعب آن پوشیده شده است (توکلی و هدایتی، ۱۳۸۷: ۳). این منطقه بین ۳۰ درجه و ۷ دقیقه الی ۳۱ درجه و ۲۹ دقیقه عرض شمالی و ۵۹ درجه و ۵۸ دقیقه الی ۶۱ درجه و ۵۰ دقیقه طول شرقی قرار دارد. سرزمین سیستان با مساحتی در حدود ۱۵۲۰۰ کیلومتر مربع در دشتی پست و هموار در منتهی‌الیه مرز شرقی ایران قرار دارد؛ از مشرق به افغانستان، از جنوب به بلوچستان، از مغرب و شمال غربی به دشت لوت و نهبندان در استان خراسان-

جنوبی محدود شده است. فاصله سیستان تا مرکز استان (زاهدان)، ۲۰۷ کیلومتر می‌باشد. سیستان دارای ۳ شهرستان (زابل، زهک و هیرمند) بخش، ۱۷ دهستان و ۸۸۵ آبادی دارای سکنه است (همان، ۳). منطقه سیستان دارای اقلیم بیابانی گرم و خشک است، میانگین بارش سالانه در این منطقه ۶۴ میلی‌متر با پراکندگی نامناسب و دمای آن از ۵/۹- تا ۴۹+ درجه سانتی‌گراد در سال متغیر است. براساس آمار ۳۰ ساله هواشناسی زابل (۱۹۶۵-۱۹۹۶)، در این منطقه، به طور متوسط سالانه بیش از ۳۰۰ روز خشکی وجود دارد. از خصوصیات مهم اقلیمی این منطقه می‌توان به طور متوسط بیش از ۲۶۰ روز تابش زیاد آفتاب، دامنه زیاد تغییرات درجه حرارت در شبانه‌روز، وزش بادهای تند (۱۲۰ روزه) را نام برد. مجموعه این عوامل باعث شده تا این منطقه پتانسیل بیشتری در مقدار تبخیر سالانه کشور (۵۰۰۰-۴۰۰۰ میلی‌متر در سال) را داشته باشد. منطقه زابل از دریاها و اقیانوس ها فاصله زیادی داشته و فقط دریاچه هامون به صورت کمربندی در شمال آن قرار دارد که زمان پر آبی بر رطوبت و تعدیل دمای آن موثر می‌باشد (میرزا مصطفی و همکاران، ۱۳۸۷: ۷۱).

یافته‌های تحقیق:

جدول شماره ۲ نتایج آزمون همبستگی پیرسون در خصوص بررسی رابطه بین میزان التزام به اعتقادات دینی و گرایش به جهاد اقتصادی

متغیر	N	R	Sig
التزام به اعتقادات دینی و گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی	۲۵۰	۰/۷۱۹*	۰/۰۰۰

یافته‌های تحقیق ۱۳۹۰

*معنی‌داری در سطح ۹۹ درصد

نتایج آزمون همبستگی پیرسون در خصوص بررسی رابطه بین میزان التزام به اعتقادات دینی و گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی (جدول ۲) بیانگر ضریب همبستگی ۰/۷۱۹ در سطح معناداری ۰/۰۰۰ می‌باشد لذا با توجه به نتایج فوق می‌توان چنین نتیجه گرفت که رابطه مثبت و معناداری بین التزام به اعتقادات دینی و گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی در بین کشاورزان وجود دارد، یعنی اینکه با افزایش میزان اعتقادات دینی میزان گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی نیز افزایش می‌یابد. بنابراین فرضیه اول به اثبات می‌رسد.

جدول شماره ۳ نتایج ضریب همبستگی پیرسون در خصوص ابعاد التزام به اعتقادات دینی و گرایش به جهاد اقتصادی

متغیر	N	R	Sig
بعد ایدئولوژیکی اعتقادات دینی و گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی	۲۵۰	۰/۶۸۹*	۰/۰۰۰
بعد مناسکی اعتقادات دینی و گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی	۲۵۰	۰/۶۹۹*	۰/۰۰۰
بعد عاطفی اعتقادات دینی و گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی	۲۵۰	۰/۵۲۰*	۰/۰۰۰
بعد پیامدی اعتقادات دینی و گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی	۲۵۰	۰/۷۱۹*	۰/۰۰۰

اقتصادی

یافته‌های تحقیق ۱۳۹۰

نتایج جدول شماره ۳ حاکی از آن است که در بین ابعاد میزان التزام به اعتقادات دینی (ایدئولوژیکی، مناسکی، عاطفی و پیامدی) و گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی با توجه به ضرایب محاسبه شده که به ترتیب برابر با ۰/۶۸۹، ۰/۶۹۹، ۰/۵۲۰ و ۰/۷۱۹ و سطح معناداری Sig=0/000 به لحاظ آماری معنادار می‌باشد. لذا می‌توان چنین نتیجه گرفت که بین هر یک از ابعاد میزان التزام به اعتقادات دینی که شامل التزام ایدئولوژیکی، التزام مناسکی، التزام عاطفی و التزام پیامدی با گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی در بخش تولیدات کشاورزی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. لذا می‌توان گفت که هر چه میزان ابعاد التزام به اعتقادات دینی افزایش یابد میزان گرایش به تولیدات کشاورزی بیشتر می‌شود. بنابراین فرضیات دوم، سوم، چهارم و پنجم به اثبات می‌رسند.

جدول شماره ۴ آزمون T-Test بین التزام به اعتقادات دینی با جنسیت

متغیر	N	M	SD	T	df	sig
التزام به اعتقادات دینی	مرد	۱/۲۹	۱۲/۵۰	۰/۴۸۱	۲۴۸	۰/۶۳۱
	زن	۱/۲۷	۸/۹۶			

یافته‌های تحقیق ۱۳۹۰

نتایج جدول فوق (جدول ۴) حاکی از این است که میانگین التزام به اعتقادات دینی مردان برابر با ۱/۲۹ و انحراف معیار آن ۱۲/۵۰ می‌باشد. این مقادیر برای زنان به ترتیب برابر با ۱/۲۷ و ۸/۹۶ است و این تفاوت T= ۰/۴۸۱ و درجه آزادی df= ۲۴۸ از مقدار بحرانی جدول در سطح ۰/۹۵ (۱/۹۸) کوچکتر است. بنابراین تفاوت مشاهده شده به لحاظ آماری معنادار نمی‌باشد. (p>0/05) یعنی اینکه میزان التزام به اعتقادات دینی در بین زنان و مردان یکسان می‌باشد لذا فرضیه ششم رد می‌شود.

جدول شماره ۵ آزمون آنالیز واریانس (Anova) بین گرایش به جهاد اقتصادی و میزان تحصیلات

متغیر	df	M	f	sig
گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی و میزان تحصیلات	بین گروهی	۴۸۸/۸۹	۱/۷۱۷	۰/۱۶۴
	درون گروهی	۲۸۴/۷۰		

جدول فوق حاکی از آن است که بین گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی با توجه به متغیر میزان تحصیلات f= ۱/۷۱ با درجه آزادی ۳ و ۲۴۶ می‌باشد که از مقدار بحرانی جدول در سطح ۰/۹۵ کوچکتر می‌باشد بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت که تفاوت مشاهده شده از لحاظ آماری معنادار نمی‌باشد. یعنی اینکه گرایش به بعد تولیدی جهاد اقتصادی در بین کشاورزان با میزان تحصیلات مختلف یکسان می‌باشد و مقدار یکسان داشته‌اند زیرا میزان تولیدات کشاورزی وابستگی زیادی به میزان دسترسی به منابع تولیدی داشته است. بنابراین فرضیه هفتم رد می‌شود.

۸. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

در جامعه آرمانی اسلامی جنبه‌های مادی و معنوی زندگی به یکدیگر همبسته‌اند و رستگاری انسان به سلامت و ارتباط این دو جنبه بستگی دارد. یعنی جامعه‌ای می‌تواند پویا، متحول و سالم باشد که پویایی و تحول را در هر دو زمینه مادی و معنوی تضمین کرده و تعادلی بین این دو بوجود آورد (اکبری، ۱۳۸۴: ۹۸). این در حالی است که خداوند در سوره عنکبوت، آیه ۶۹ فرموده است: «آنان که

در راه ما بکوشند، ما راههای خویش را به آنها می‌نمایانیم». بنابراین بر انسان مسلمان واجب است که در جهت قرب الهی با مسائل زمانه خویش مواجه شود و در مجاهدت عقل و ایمانی برای شناخت و بهره‌برداری از آنها کوتاهی ننماید (عیوضی، ۱۳۸۴: ۲۰۶). جهاد در عرصه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، نظامی و اقتصادی قابل تعریف است و مصداق دارد. جهاد اقتصادی در نگاه مورد نظر، ملاحظه اثر و کارکرد اقتصادی هر مصنوع و مخلوق، با توجه به اثربخشی‌اش در کمک به جبهه حق و مبارزه با دشمن در این عرصه است. جهادگر اقتصادی، به کسی اطلاق می‌شود که سود و زیان و رشد و تعالی اقتصادی جبهه حق و ضرر اقتصادی جبهه باطل را در عمل خود لحاظ می‌کند و هیچ‌گاه در تولید و مصرف خود، به دنبال سود شخصی و غفلت از سود جامعه نیست؛ بلکه به دنبال اعتلای اقتصاد جامعه و افزایش اقتدار کشور و در نهایت، به دنبال تقرب بیش‌تر نسبت به خداوند متعال در این ساحت از حیات اجتماعی است. تولیدات کشاورزی نقش مهمی در خودکفایی اقتصادی، استقلال سیاسی، امنیت غذایی و کسب ارز دارند. منطقه سیستان در گذشته به عنوان انبار غله معروف بوده است، و مردمان این سرزمین از گذشته زبانزد برای کار و تلاش بوده‌اند ولی متأسفانه امروزه در زمینه‌های اقتصادی دچار مشکلات عدیده‌ای می‌باشند، با توجه به معنادار بودن رابطه بین میزان التزام به اعتقادات دینی و ابعاد آن (ایدئولوژیکی، عاطفی، مناسکی و پیامدی) با گرایش به جهاد اقتصادی در بعد تولیدات کشاورزی، مردم منطقه از آمادگی ذهنی و پشتوانه دینی جهت پویایی اقتصاد روستایی منطقه برخوردار می‌باشند، و بیشتر از کمبود آب و اعتبارات لازم رنج می‌برند. در صورت سرمایه‌گذاری مناسب توسط دولت در این منطقه شاهد شکوفایی اقتصاد منطقه خواهیم بود. لذا برای تحقق جهاد اقتصادی در بعد تولیدات کشاورزی در منطقه سیستان، پیشنهاد می‌گردد:

- معنادار بودن میزان اعتقادات دینی روستاییان منطقه سیستان با تولیدات کشاورزی، لزوم تبلیغ هرچه بیشتر ارزش کار و تلاش برای رسیدن به مرز خودکفایی در محصولات کشاورزی از طریق رسانه‌ها را می‌طلبد.
- با توجه به آمادگی ذهنی و پشتوانه دینی روستاییان منطقه سیستان، در صورت سرمایه‌گذاری دولت در بخش کشاورزی منطقه، شاهد افزایش تولیدات کشاورزی خواهیم بود.
- مشکل کمبود آب در منطقه، لزوم سرمایه‌گذاری و تخصیص اعتبار برای تغییر سیستمهای آبیاری از غرقابی به آبیاری تحت فشار صورت گیرد.
- تاسیسات زیربنایی جهت فرآوری و ارزش افزوده تولیدات روستاییان ایجاد گردد.
- دور بودن منطقه از دیگر مناطق جمعیتی ایران، اولویتهای اساسی، اتصال این منطقه به راه‌آهن سراسری کشور، جهت کاهش هزینه‌های حمل و نقل می‌باشد.

منابع و ماخذ:

۱. اکبری، حسن علی، (۱۳۸۴). دین و توسعه، راهبرد یاس، سال اول، شماره ۳.
۲. امیر تیموری، سمیه و چیدری، امیرحسین، (۱۳۸۷). بررسی خودکفایی پویا در تولید ذرت دانه‌ای در ایران رهیافت محاسبه بهره‌وری کل عوامل تولید، پژوهش و سازندگی در زراعت و باغبانی، شماره ۷۹.
۳. انصاری، منصور، (۱۳۸۷). رهیافتی نظری در عرصه تولید معیشتی و اقتصاد کشاورزی، دامپروان، سال نهم، شماره ۹۳.
۴. پرزلی، جان آر و سشنز، جان جی، (۱۳۸۶) اقتصاد اسلامی: ظهور یک الگوی فکری جدید، ترجمه وحید مهربانی، راهبرد یاس، شماره ۱۲.
۵. توکلی، مرتضی و هدایتی، (۱۳۸۷) صلاح، چالشهای گردشگری در مناطق مرزی (مطالعه موردی سیستان)، فضای جغرافیایی، سال هشتم، شماره ۲۲.
۶. سمیعی نسب، مصطفی، (۱۳۸۸) تحلیل وظایف اقتصادی دولت جهت تحقق عدالت اقتصادی در الگوی ایده‌آل اقتصاد اسلامی، معرفت سیاسی، سال اول، شماره ۲.
۷. عظیمی هاشمی، مژگان، (۱۳۸۳). نگرش جوانان ۱۹-۲۹ ساله شهر مشهد به دین، سال ۸۱-۱۳۸۰، دوفصلنامه علوم اجتماعی، سال اول، شماره ۲.
۸. علم‌الهدی، عبدالرسول، (۱۳۸۸). درآمدی بر رابطه دین، اقتصاد و فرهنگ، نامه فرهنگ و ارتباطات، سال اول، شماره ۱.
۹. عیوضی، محمدرحیم، (۱۳۸۴). تاملاتی در طرح بحث انسان موضوع توسعه، راهبرد یاس، سال اول، شماره ۴.
۱۰. کیوی، ریمون و کامپنهود، لوک وان، (۱۳۸۴). روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک گهر، تهران، انتشارات توتیا، چاپ هشتم.
۱۱. گنجی، محمد؛ نعمت‌اللهی، زهرا؛ طاهری، زهرا، (۱۳۸۹). رابطه هویت دینی و سرمایه‌ی اجتماعی در بین مردم شهر کاشان، جامعه‌شناسی کاربردی، سال ۲۱، شماره ۴.
۱۲. مصطفوی، محمدحسن، (۱۳۸۹). اقتصاد، توسعه، اخلاق با نگاهی به آموزه‌های اسلامی، راهبرد یاس، ۱۳۸۹، شماره ۲۱.
۱۳. موسایی، میثم، (۱۳۸۳). اصول کلی حاکم بر تولید از دیدگاه امام علی (ع)، اقتصاد اسلامی، سال چهارم، شماره ۱۶.
۱۴. مهرگان، نادر و دلیری، حسن، (۱۳۸۹). نقش سرمایه مذهبی در توسعه اقتصادی، راهبرد یاس، شماره ۲۱.
۱۵. میرزامصطفی، ناصر؛ خلیلی، داور؛ ناظم‌السادات، محمدجعفر؛ هادربادی، غلامرضا، (۱۳۸۷). پیش بینی ساعتی سرعت و جهت بادهای فرساینده با استفاده از داده‌های سه ساعته (مطالعه موردی: منطقه زابل)، تحقیقات مرتع و بیابان ایران، جلد ۱۵، شماره ۱.
۱۶. هادوی‌نیا، علی اصغر، (۱۳۸۵). امکان، ضرورت و جایگاه اقتصاد اسلامی (مطالعه تطبیقی با اقتصاد کلاسیک)، اقتصاد اسلامی، سال ۶.

17. Allport, G.W. Religious context of prejudice. Journal for the scientific study of religion 1966.

18. www.radiomaaref.ir(1390/3/20).